

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ
ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДРУЧНИКІВ
З НАВЧАЛЬНОГО ПРЕДМЕТА
«ПРАВознавство. ПРАКТИЧНИЙ КУРС»**

*І. І. Смагін, канд. наук з держ. упр.,
Житомирський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти*

Постановка проблеми. Удосконалення якості шкільних підручників з правознавства є дієвим засобом поліпшення правової освіти учнів. Якість навчальної книги можливо визначити шляхом оцінювання її функціональної ефективності в межах освітньої системи навчального предмета. Актуальність цієї роботи обґрунтовується й тим, що для 9 класу 11-річної школи необхідно створювати навчальну літературу на сучасних наукових засадах, які враховують насамперед вимоги компетентісно спрямованого навчання, особистісно-орієнтованого підходу у навчанні, допрофільної підготовки учнів тощо. Натомість чинна система критеріїв і показників оцінювання, що пропонується експертам під час апробації як рукописів підручників, так і готових навчальних книг, на нашу думку, неповно визначає ці засади і потребує серйозного удосконалення.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз історико-педагогічної, історико-методичної, психолого-педагогічної літератури і дисертаційних досліджень проблематики підручників із шкільних суспільствознавчих предметів свідчить про те, що, незважаючи на низку праць, які стосуються теоретичних основ побудови такої навчальної книги, методики її використання в навчальному процесі (Є. Агібалова, Б. Андрусишин, М. Арцишевська, Р. Арцишевський, Т. Бакка, К. Баханов, В. Бернадський, Л. Бущик, В. Власов, Ш. Ганелін, А. Гуз, Н. Гупан, Г. Донської, П. Єрик, Ф. Коровкін, Л. Кулікова, Т. Ладиченко, М. Лисенко, Ю. Малієнко, П. Мороз, О. Наровлянський, О. Пометун, Т. Ремех, Л. Рябовол, В. Сотниченко, В. Степанков, О. Удод, Г. Фрейман, Т. Чубукова та ін.), оцінювання функціональної ефективності підручників із правознавства потребує додаткового розгляду.

Метою статті є визначення критеріїв і показників оцінювання функціональної ефективності сучасних підручників із правознавства у межах освітньої системи навчального предмета «Правознавство. Практичний курс» для 9 класів загальноосвітніх шкіл.

Основна частина. Нами було визначено критерії і показники оцінювання функціональної ефективності сучасних підручників з правознавства у межах освітньої системи навчального предмета відповідно до положень чинного законодавства, навчальної програми «Правознавство (практичний курс)» для 9-х класів навчальних закладів, рекомендованої МОН України (лист від 21.05.08 р. № 11–1969), Державних санітарних норм і

правил «Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей» [1], вимог Стандарту Державного комітету телебачення і радіомовлення України [2].

Ми визначили п'ять основних критеріїв для аналізу підручників з правознавства в межах чинної освітньої системи шкільного правознавства:

- відповідність змісту і виховної спрямованості підручника державним вимогам до навчального предмета;
- наукова відповідність змісту підручника вимогам освітньої системи навчального предмета;
- психолого-дидактична відповідність підручника вимогам освітньої системи навчального предмета;
- методична відповідність підручника вимогам освітньої системи навчального предмета;
- поліграфічна і гігієнічна відповідність підручника вимогам освітньої системи навчального предмета [3].

Зрозуміло, що виявляється той чи інший критерій у конкретних показниках.

Показники критерію «Відповідність змісту і виховної спрямованості підручника державним вимогам» можливо сформулювати на основі аналізу чинних нормативних документів. Ми виходили з того, що основні параметри освітньої системи нормативно, передусім, визначені в навчальній програмі. З огляду на це, до основних показників зазначеного критерію нами були включені наступні:

- спрямованість матеріалів підручника на формування правомірної поведінки у школярів та активної громадянської позиції учнів;
- світський характер навчального матеріалу підручника;
- українознавче спрямування підручника, що безпосередньо забезпечується шляхом висвітлення українознавчого матеріалу в змісті предмета;
- спрямованість матеріалів підручника на формування у дітей фундаментальних цінностей, а саме: толерантність, справедливість, гуманізм;
- відсутність у підручнику гендерних стереотипів;
- наявність у матеріалах підручника профорієнтаційного компонента для забезпечення можливості свідомого вибору учнями правового профілю навчання в старшій школі.

З погляду науковості, оцінювати підручник за цим критерієм слід після детального аналізу відповідності пропонованого учням навчального матеріалу встановленим у сучасній правовій науці положенням, встановлюючи у такий спосіб вірогідність усіх наведених фактів і понять і визначаючи повноту розкриття сутності правових феноменів. Зрозуміло, що формування науково коректних понять і уявлень вимагає точного вираження в означеннях і термінах, які вживаються в юридичній науці.

Передбачається, що в змісті підручника наука має відобразитися не лише як система знань, а й як діяльність. У зв'язку з цим, бажано з'ясувати, чи використано авторами можливості для доречного розкриття в підручнику логіки наукового пошуку, ознайомлення учнів з методами наукового

пізнання, еволюцією понять та ідей, боротьбою вчених за утвердження наукової істини. Навчальна книга має забезпечувати системність знань і їх цілісність.

Важливим показником науковості є засадничі підходи до праворозуміння, на основі яких і написано підручник: ідеологічний (аксіологічний) або природно-правовий, нормативний (позитивістський), соціологічний, інтегративний. Узалежнений від обраного автором підходу до праворозуміння підручник стає носієм знань чи то з правознавства, чи з законодавства.

Зважаючи на викладене, ми дійшли висновку, що наукова відповідність змісту підручника вимогам освітньої системи предмета як критерій виявляється в таких показниках:

- висвітлення авторами підручника сучасних наукових підходів до аналізу конкретних правових проблем сьогодення;
- ознайомлення учнів з творчим доробком і внеском видатних учених у скарбницю правової науки;
- розкриття в матеріалах підручника змісту основних понять і термінів юридичної науки, передбачених навчальною програмою;
- наявність у текстах підручника чіткості аргументації та логічності побудови світоглядних висновків;
- коректність уведення наукових понять, їх відповідність загальноприйнятим термінології та символіці;
- чітка визначеність авторів у підходах до праворозуміння;
- відображення в навчальних текстах ідей природного права.

З погляду психолого-дидактичної відповідності підручника окресленим вимогам, цей критерій також має систему показників. Оскільки аналізовані підручники створюються спеціально для навчання практичного права, то в них обов'язково має бути відображена практична спрямованість навчального матеріалу на застосування відповідних правових знань у діяльності і житті людини. Особлива увага має бути приділена спрямованості змісту підручника на формування в учнів здатності використовувати здобуті знання в навчальних і життєвих ситуаціях, для розв'язання різноманітних практичних проблем.

Вимога доступності змістового наповнення підручника означає відповідність його рівню розвитку дев'ятикласників, їхній попередній загальноосвітній підготовці і життєвому досвіду. Рівень доступності має бути таким, щоб учень міг успішно користуватися підручником для самостійного навчання.

Оцінюючи підручник за цим критерієм, слід враховувати, що учень 9-го класу може одноразово сприйняти в середньому 8–9 нових термінів і понять, засвоїти не більше 20 суджень або інформаційно-сміслових елементів тексту. Також необхідно звернути увагу на вичерпність пояснень, наявність достатньої кількості прикладів, ілюстрацій, на чіткість і зрозумілість мови підручника. Авторам не слід зловживати складними синтаксичними конструкціями, що містять велику кількість слів.

Отже, психолого-дидактична відповідність підручника вимогам освітньої системи як критерій опредметнюється в таких показниках:

- відповідність підручника вимогам Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти та навчальної програми з предмета щодо змісту і структури;
- виконання підручником інформаційної, систематизуючої, стимулюючої, виховної, розвивальної, координаційної, самоосвітньої функцій та функцій закріплення матеріалу і самоконтролю;
- чіткість у методах викладення навчального матеріалу (індуктивний, дедуктивний, поєднання обох);
- доступність навчального матеріалу;
- співвідносність розділів посібника, параграфів з одиницями навчального часу (параграф – це закінчена норма засвоєння навчального матеріалу обсягом на один урок);
- структурна рівномірність частин підручника на основі показника нерівномірності;
- ефективна рубрикація параграфа;
- вимога щодо рівності обсягу параграфів у межах навчальної глави;
- наявність орієнтаційної або інструктивно-методичної передмови;
- наявність пояснення способів користування підручником для учнів і вчителів (у вступі чи передмові);
- наявність післямови: предметної або інструктивно-методичної;
- використання таблиць як важливого елемента апарату організації засвоєння;
- наявність покажчиків: предметного, алфавітного;
- наявність словника і бібліографії;
- пояснення авторами запропонованих ними у підручнику методів навчальної роботи;
- зрозумілість, образність та емоційність мови викладу навчального матеріалу;
- дидактична доцільність системи завдань до навчального матеріалу підручника;
- наявність системи різнорівневих завдань до навчального матеріалу підручника і можливість їх вибору учнями і вчителями;
- наявність у навчальних матеріалах підручника різноманітних видів навчальної діяльності: вправ, практичних завдань, ігор, опитувань, проектів;
- наявність завдань до параграфів підручника для організації групової, парної, індивідуальної роботи учнів з обов'язковою презентацією результатів роботи класу;
- придатність підручника для організації самоосвіти учнів.

Методичний критерій функціональної відповідності підручника вимогам освітньої системи предмета, виходячи з вимог навчальної програми та з результатів нашого вивчення методичних засад підручникотворення, виявляється в таких показниках:

- можливість використання підручника під час застосування активних методів навчання;
- можливість використання підручника під час застосування інтерактивних методів навчання;
- побудова змісту і структури параграфів книги за принципами компетентісно спрямованого навчання;
- сприяння матеріалів підручника формуванню складових правової, громадянської і соціальної компетентностей учнів;
- сприяння матеріалів підручника формуванню критичного мислення учнів на основі вправ на: порівняння, вибірковий аналіз, розпізнавання і виокремлення головного, встановлення взаємозв'язків, групування, класифікацію, узагальнення й систематизацію;
- наявність у підручнику запитань (завдань) для забезпечення репродуктивної, творчої, емоційно-ціннісної, рефлексивної діяльності учнів;
- наявність у підручнику ілюстрацій, які розкривають властивості предмета пізнання і заміняють словесний текст, а також сприяють розкриттю предмета пізнання нарівні з текстом, водночас обслуговуючи текст;
- формування змістом навчального матеріалу, методичним апаратом підручника інтересу до права.

Поліграфічна і гігієнічна відповідність підручника вимогам освітньої системи навчального предмета як критерій на основі норм «Гігієнічних вимог до друкованої продукції для дітей» і положень СОУ 22.2–02477019–07:2007 «Поліграфія. Підручники і навчальні посібники для середніх загальноосвітніх навчальних закладів. Загальні технічні вимоги», виявляється в таких показниках:

- наявність вихідних і випускних даних на підручник;
- обсяг анотації не більше 600 знаків;
- обов'язковий мінімальний розмір двох корінцевих полів на суміжних сторінках не менше 26 мм;
- співвідношення полів на сторінці обраховується як 2:3:4:5;
- розмір корінцевого, верхнього, зовнішнього, нижнього полів не менше 10 мм;
- використання нової малоконтрастної гарнітури шрифту;
- дотримання вимог до довжини рядка;
- дотримання вимог до обсягу додаткового тексту;
- у всьому обсязі видання для основного, додаткового і виокремленого тексту, крім заголовків, дозволяється використовувати шрифти не більше чотирьох гарнітур або чотирьох накреслень однієї гарнітури;
- для підписів під ілюстраціями рекомендовано використовувати шрифти кеглем не менше 9 пунктів і розміщувати їх від краю ілюстрації на відстані не менше 4 мм;
- на повноформатній сторінці тексту дозволяється не більше 12 переносів;
- для друкування тексту та ілюстрацій книжкових видань дозволяється використовувати папір офсетний №1 чи №2 або папір друкарський;
- поверхня паперу має бути гладенькою, без засміченості і глянцю;

- папір не повинен просвічувати друкований текст на зворотному боці;
- друк має бути чіткий, інтенсивно чорного кольору і рівномірний. Не допускається друк тексту з нечітким, «розірваним» і сірим вічком;
- вага підручника не повинна перевищувати 500 г;
- формат підручника може становити: 60x90/16; 60x84/16; 70x90/16; 70x100/16; 84x108/32;
- підручники мають бути віддруковані способом офсетного чи високого друку;
- зображення мають бути чіткими й однакової контрастності;
- зошит підручника форматів 70x100/16 і 70x108/16 має бути скріплений п'ятьма стібками, іншого формату – чотирма;
- необхідно повне суміщення фарб на ілюстраціях;
- допускається набір петитом (кегель 8 pt) запитань і завдань за умови, що текст кожного запитання (завдання) не перевищує двох рядків, а суцільний текст петитом не складає більше 16 рядків на сторінку;
- обсяг підручника має бути не більше 20 умовних друкованих аркушів.

Визначивши показники критеріїв оцінювання підручників, ми розробили опитувальний лист (друга частина цих методичних рекомендацій), який складається з п'яти блоків, відповідно до кількості критеріїв.

Отже, запропонований підхід дає можливість рекомендувати сучасним авторам навчальних книг з правознавства, методистам, учителям-практикам дієвий спосіб оцінювання функціональної ефективності відповідності рукопису навчальної книги або посібника, який апробується, вимогам чинної освітньої системи навчального предмета «Правознавство. Практичний курс» та дає змогу оцінити кожний підручник у порівнянні з іншими як за конкретними критеріями, так і в цілому.

Література

1. Державні санітарні норми і правила «Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей», затверджені наказом МОЗ України від 18 січня 2007 р. № 13 // Нормативна база НАУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://212.26.146.91/doc/?code=z0077-07>

2. Стандарт Державного комітету телебачення і радіомовлення України «Поліграфія. Підручники і навчальні посібники для середніх загальноосвітніх навчальних закладів. Загальні технічні вимоги» (СОУ 22.2 – 02477019–07:2007) // Нормативна база НАУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nau.ua/fforum/index.php?t=msg&goto=890&S=24fe15d7cb2f20782547ea5a742d4a51#msg_890

3. Смагін І. І. Методичні рекомендації до експертного оцінювання підручників із правознавства для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів [Текст] / Ігор Іванович Смагін. – Житомир : ОППО, 2010. – 33 с.

UA У статті пропонується підхід до оцінювання функціональної ефективності шкільних підручників з правознавства з позицій вимог освітніх систем навчальних предметів. Зроблено висновки про доцільність

використання запропонованого підходу авторами навчальної літератури та експертами під час апробації навчальної літератури в педагогічній практиці.

Ключові слова: правознавство, підручник, функціональна ефективність підручника.

RU В статье предлагается подход к оцениванию функциональной эффективности школьных учебников по правоведению с позиций требований образовательных систем учебных предметов. Сделан вывод о целесообразности использования предложенного подхода авторами учебной литературы и экспертами во время апробации учебной литературы в педагогической практике.

Ключевые слова: правоведение, учебник, функциональная эффективность учебника.

EN The paper proposes an approach to evaluation of the functional efficiency of school textbooks in law from the standpoint of the requirements of the educational systems of school subjects. The conclusion about the feasibility of using the proposed approach by the authors of textbooks and experts during the validation study of literature in teaching practice.

Keywords: jurisprudence, textbook, textbook functional efficiency.